

Рябих Н. В.,
директор
Луцької філії ПВНЗ «Університет сучасних знань»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НА ОХОРОНУ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

REGULATORY SUPPORT OF THE RIGHTS AT PROTECTING THE LIFE AND HEALTH OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT

У статті здійснено аналіз нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав засуджених до позбавлення волі на охорону життя і здоров'я.

Ключові слова: права засуджених на охорону життя і здоров'я, засуджений до позбавлення волі, установа виконання покарань.

В статті проведено аналіз нормативно-правових актів, направлених на забезпечення прав осужденных к лишению свободы на охрану жизни и здоровья.

Ключевые слова: права осужденных на охрану жизни и здоровья, осужден к лишению свободы, учреждение исполнения наказаний.

The article analyzes the normative-legal acts aimed at ensuring the rights of persons sentenced to imprisonment at protecting the life and health.

Key words: rights of prisoners at protecting the life and health, sentenced to imprisonment, penal institution.

Відповідно до вимоги ч. 3 ст. 63 Конституції України, засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду.

За період існування України як незалежної держави права та свободи засуджених до позбавлення волі були істотно розширені. Разом із тим чинне законодавство України ще не повністю відповідає чинним міжнародним стандартам, що зумовлює теоретичну і практичну значущість дослідження цієї проблеми.

Вивчення наукової літератури показало, що певною мірою досліджено означену проблему в роботах таких науковців, як В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, В.В. Василевич, А.П. Гель, О.М. Джуца, Т.А. Денисова, С.Ф. Денисов, А.В. Кирилук, В.В. Коваленко, В.О. Корчинський, О.Г. Колб, В.О. Меркулова, О.В. Лисодед, Л.П. Оника, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, І.С. Яковець та ін.

Серед зарубіжних науковців варто виділити роботи М.Г. Деткова, А.І. Зубкова, Ю.І. Калініна, С.І. Кузьміна, В.Д. Сисоева, М.П. Стуровой, М.О. Тюгаєва, В.А. Уткіна й ін.

Складність правового регулювання основних прав засуджених на охорону життя і здоров'я спонукає до детального дослідження обсягу правових і фактичних можливостей засуджених.

Право засуджених на охорону життя і здоров'я – це міра можливої поведінки засудженого під час відбування покарання, яка визначена на нормативно-правовому та особистісному рівнях як така, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина [1, с. 201].

Системотворчими елементами, що становлять зміст цього поняття, є такі:

1. Міра можливої (дозволеної) поведінки засудженого, тобто це його право.

Загальновизнаним у теорії кримінально-виконавчого права України є положення про те, що право засудженого – це вид і міра його поведінки під час відбування кримінального покарання, можливість користуватися певними соціальними благами для задоволення особистих потреб, що закріплені в нормах Конституції та інших законодавчих актах [1, с. 204]. На думку А.Х. Степанюка, закріплене в ч. 1 ст. 10 Кримінального виконавчого кодексу (далі – КВК) України право засудженого на життя і здоров'я – це його загальне право як людини та громадянина [2, с. 52–55]. Цей висновок ґрунтується на тому, що, відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України, засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду. Більше того, оскільки в ст. 3 Конституції України закріплено загальне право людини та громадянина на життя і здоров'я, керуючись вимогами ст. 10 КВК України, варто визнати, що право засудженого на життя і здоров'я є загальним його правом, яке не входить до переліку обмежень прав, визначених засудженому на підставі вироку суду й закону (ст. ст. 532–540 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України) [3].

2. Цим правом засуджений може користуватися під час відбування покарання.

У кримінально-виконавчому праві України відбування покарання розуміють як забезпечений державним примусом правовий стан засудженого, що настає після того, як обвинувальний вирок набирає законної сили, і полягає в підпорядкуванні поведінки засудженого обмеженням прав і свобод, передба-

чених у Кримінальному кодексі (далі – КК) України, відповідними покараннями [4, с. 7].

Правовий статус (стан) засудженого визначено у главі 2 КВК України та інших законах України, зокрема тих, які встановлюють порядок і умови виконання й відбування конкретного виду покарання [5, с. 31–36].

3. Зазначене право засуджених визначено на нормативно-правовому рівні.

Право засуджених на життя і здоров'я гарантовано в ст. 3 Конституції України і ст. 10 КВК України, а порядок його забезпечення – у спеціальних законах (зокрема Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [6]), ст. 42 КПК України, деяких нормах КВК України (ст. ст. 102–104), а також у п. 89 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [7]; інших підзаконних нормативно-правових актах Державної пенітенціарної служби України [8].

4. Це право забезпечують засуджені на особистісному рівні, тобто воно пов'язано з так званою віктимною поведінкою особи, яка може, як установили вчені (Є.М. Моїсєєв, О.М. Джу́жа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін.), бути необережною, ризикованою, провокаційною, об'єктивно небезпечною для самого потерпілого, унаслідок чого може призвести до виникнення криміногенної ситуації, а подеколи – учинення злочину [9, с. 62].

5. Об'єктом захисту засудженого є його життєво важливі інтереси як людини, так і громадянина.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 КВК України, під час виконання та відбування покарання держава охороняє лише законні інтереси засуджених, які з позицій змісту права на життя і здоров'я є важливими інтересами людини та громадянина. У науці законними інтересами засуджених уважають їхні прагнення, що закріплені в правових нормах конкретної дії щодо володіння певними благами, які задовольняють зазвичай за результатами оцінювання поведінки засуджених посадовими особами органів виконання покарань чи адміністрацією установ виконання покарань, прокуратурою, судом тощо [5, с. 34].

Отже, лише за наявності всіх перерахованих системних ознак право засуджених на життя і здоров'я набуває реального змісту, а тому варто враховувати це під час реалізації заходів, пов'язаних із забезпеченням державою й особою зазначеного права, виходячи з того, що визначення поняття «право засуджених на життя і здоров'я» є важливим із позицій як теорії права, так і практики його реалізації, забезпечення на нормативно-правовому й особистісному: (віктимологічному) рівнях. З огляду на зазначене необхідно доповнити ст. 10 КВК України «Право засуджених на охорону життя та здоров'я» приміткою, у якій визначити це поняття за алгоритмом, що запропонований, зокрема, й у статті.

Щодо правових засад забезпечення указанного права засуджених до позбавлення волі в Україні, то варто зазначити, що вони становлять загалом зміст дослідження. Більше того, кожне із правових джерел піддано всебічному аналізу й критичному пере-

осмисленню з урахуванням завдань наукової розробки, а також шляхів удосконалення чинної правової основи з питань забезпечення права на охорону життя і здоров'я осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях. Зокрема, серед таких нормативно-правових актів варто виділити такі:

- Конституцію України (ст. ст. 3, 21, 23, 63 тощо);
- КВК України (ст. ст. 1, 7, 8, 10, 104, 107 тощо);
- КПК України (ст. 42);
- Закон України «Про попереднє ув'язнення»;
- Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які є учасниками кримінального судочинства»;
- Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»;
- Положення про Державну пенітенціарну службу України;
- Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань;
- Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах;
- Наставову про організацію ОРД в органах і установах кримінально-виконавчої системи;
- тощо.

Для вирішення проблем забезпечення охорони життя і здоров'я засуджених необхідно здійснити такі заходи:

1. Доповнити ст. 10 КВК України приміткою, у якій законодавчо закріпити поняття «охорона життя і здоров'я засуджених», що запропоновано в статті. Необхідність у цьому зумовлюється такими обставинами:

а) потребою в розширенні знань засуджених і персоналу установ виконання покарань із цих питань і завданням запобігання будь-яким загрозам щодо них;

б) розширенням дії прецедентних норм, які застосовуються щодо поняття «безпека» в інших галузях права, у нормативно-правових актах.

2. Доповнити КВК України ст. 10-1 «Особливості забезпечення права засуджених на охорону життя і здоров'я для окремих категорій осіб» такого змісту: «З урахуванням статі, віку, стану здоров'я та інших індивідуальних особливостей засуджених в органах та установах виконання покарань мають бути створені відповідні умови, що забезпечують їхнє право на життя і здоров'я. Порядок визначення таких умов регулюється нормами Особливої частини цього Кодексу».

Необхідність такої видозміни зумовлюється таким:

1) на законодавчому рівні в КВК визначено особливості відбування покарання у вигляді позбавлення волі засудженими жінками й неповнолітніми (глава 21); відбування покарання в колоніях різних видів (глава 20); виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі (глава 22); тощо. Крім цього, чітко встановлено в законі роздільне тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях (ст. 92 КВК України); переміщення засуджених до позбавлення волі (ст. 88 КВК України); переведення

засуджених до позбавлення волі (ст. 101 КВК); тощо, які враховують деякі особливості утримання окремих категорій засуджених і чого не здійснено в контексті забезпечення охорони життя і здоров'я цих осіб;

2) як свідчить практика, найбільш уразливими об'єктами в установах виконання покарань є колишні неповнолітні, які відбували покарання у виховних колоніях (ст. 19) або стосовно яких суд постановив рішення щодо заміни випробування (ст. 75 КК України) на реальне позбавлення волі та направлення їх у виправні колонії в порядку ст. 147 КВК «Переведення засуджених із виховної колонії до виправної колонії». У зв'язку з цим потребує коригування ст. 92 КВК України «Роздільне тримання засуджених для позбавлення волі у виправних і виховних колоніях», а саме: доцільно ч. 3 цієї статті доповнити словосполученням такого змісту: «Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримаються особи, які переведені з виховних у виправні колонії в порядку, визначеному цим Кодексом».

3. Доповнити КПК України ст. 42-1 «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» та викласти її в редакції, що була зазначена в ст. 52-1 КПК України 1961 р.

Необхідність такої видозміни зумовлена такими обставинами:

1) положеннями ст. 3 Конституції України, у якій зазначено, що держава гарантує охорону життя і

здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки будь-якої особи;

2) вимогами ч. 4 ст. 10 КВК України, у якій визначена одна з гарантій забезпечення права засуджених на життя і здоров'я як учасників кримінального провадження (здійснюється у вигляді тримання засудженого ізольованого від інших осіб);

3) змістом ч. 3 ст. 42, п. 5 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58, п. 8 ч. 1 ст. 66 тощо КПК України, де зазначено, що підозрюваний, обвинувачуваний та інші учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання про забезпечення безпеки щодо себе, членів сім'ї, близьких родичів, майна, життя тощо;

4) положеннями п. 3 ч. 5 ст. 206 КПК України «Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини», у якій визначено, що слідчий суддя зобов'язаний ужити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Проте такого обов'язку закон не встановлює для дізнавачів і слідчих, що, як видається, є нелогічним з огляду на нові правила проведення кримінального провадження в Україні;

5) іншими нормами КПК України, зокрема ч. 1 ст. 220 «Розгляд клопотань під час досудового розслідування», яка, без сумніву, має кореспондуватися з вимогами тих нормативно-правових актів, що регулюють питання забезпечення прав на охорону життя і здоров'я учасників кримінального провадження [6].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавче право України : [підручник] / [О.М. Джужа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб, В.В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.В. Коваленка, А.Х. Степанюка. – К. : Атіка, 2012. – 492 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. / [Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 2012.
4. Костенко О.М. Воля і свідомість злочинця (дослідження з застосуванням принципу натуралізму) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.М. Костенко. – К. : Київський нац. університет ім. Т. Шевченка, 1995. – 46 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / [А.П. Гель, О.Г. Колб, В.О. Корчинський та ін.] ; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.
6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51. (редакція від 01.03.2016 р.).
7. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Наказ Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 року № 2186/5 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 4. – Ст. 88.
8. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах : Наказ Міністерства юстиції України від 12 лютого 2014 р. № 324/5 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 18. – Ст. 565.
9. Кримінологічна віктимологія : [навчальний посібник] / [Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2006. – 352 с.